

Monika Govekar Okoliš

UPORNOST GIMNAZIJCEV IN NJIHOV ODNOS DO PROFESORJEV, ŠOLSKEGA REDA IN DISCIPLINE¹

Pred sto in več leti so gimnazije na slovenskem etničnem ozemlju delovale po načelih in navodilih takratne avstrijske šolske politike. Na samostojno življenjsko pot in na univerzitetni študij so navajale mlade različnih nacionalnosti, poleg Slovencev tudi Nemce, Italijane in Čehe. Bile so nemške šole, v katere so hodili fantje iz premožnejših družin, ki so lahko plačevali šolnino in se ravnali po gimnazijskem šolskem redu. Mladi, ki so se šolali v gimnazijah, so predstavljali bodočo intelektualno elito, saj je bila gimnazija edina šola, ki je nudila splošna znanja za nadaljnji vstop na univerzo. Pri tem pa je bilo pomembno tudi dejstvo, da se mladi na gimnazijah niso le izobraževali, temveč tudi vzgajali. Preverjalo se je njihovo "nravno" - to je značajno vedenje, s pridnostjo in moralnostjo pa se je ocenjevalo tudi vsakega posameznika od začetka šolanja do konca, dokler ni opravil mature. Matura ni bila zrelostni izpit samo v znanju, temveč tudi v "nravnem" vedenju.

Ker je naš namen prikazati, kako so se gimnazijci na prelomu iz 19. v 20. stoletje vedli v šoli in zunaj nje do profesorjev in šolskega reda, bomo naš splošen opis gimnazijskega življenja

opustili. Omenili bomo le tiste ekstremne primere iz življenja gimnazijcev, ki odstopajo od takratnih pravil dostojnega vedenja na gimnazijah. Mladina se je v šoli zapletala v konflikte tako s profesorji kot tudi med seboj. Tovrstne konfliktna situacije spoznavamo iz spominov in življenjepisov nekdanjih gimnazijcev ter iz šolskih poročil (Classificationsberichte, Protokolle), ki so beležila različne oblike mladostniškega uporništva. Šola je zahtevala strogo spoštovanje šolskega reda in discipline, ki sta bila stroga tudi po njuni formalnosti. Šolski red je narekoval stopenjsko določene kazni od lažjih ukorov do najstrožjih zaporov. Ta je bil eden od najpomembnejših instrumentov, s katerim je šolsko vodstvo ustrahovalo gimnazijce.

Iz literature lahko strnemo odnos mladih do reda in discipline v šoli v dve obliki. V prvo obliko štejemo pozitiven odnos, in sicer s strani tistih mladih, ki so red spoštovali, se po njem ravnali in se mu podredili. S tem so se podredili tudi profesorjem in njihovim avtoritetam. Druga oblika je negativen, t. j. slab in ignorantski odnos. Mladi, zlasti v višji gimnaziji, so morali šolski red spoštovati (seveda so bile izjeme predvsem zaradi kršenja reda zunaj šole), sicer so morali šolo zapustiti ali se prilagoditi. Na drugi strani so bili tudi izjemni primeri in posebne

¹ *Prispevek je posvečen stoletnici ustanovitve Slovenskega šolskega muzeja leta 1898.*

okolščine, ko so se gimnazijci prav zaradi pretirane strogosti, nadzorovanja in kaznovanja, začeli upirati ne glede na stopnjo gimnazijskega šolanja. Gimnazijci so živeli pod institucionalnim pritiskom, ki se je zunaj šole razširil s socialnim pritiskom takratne družbe. Vzgoja mladih je vsakega posameznika postavila v odvisnost, konformnost in samoodpovedovanje.² Dijaki so morali predpisane norme sprejemati in se jim uklanjati. Kljub temu pa so se med šolanjem začeli upirati na različne načine in snovati svoje skupine v šoli in zunaj nje.

Z nadzorovanjem v šoli in zunaj nje, z ustrahovanjem s kaznimi ter zaradi represivnega ozračja na gimnazijah se je med mladimi rojevala upornost. Ta je bila pogojena že s tem, ker mladi na gimnazijah niso bili več otroci, temveč pubertetni in adolescenti, ki so bili že po sami naravi bolj občutljivi, kljubovalni in uporni. Drugače od ljudske (osnovne) šole, je bilo za gimnazije značilno, da so imele svoja vedenjska pravila. Kar je bilo v ljudski šoli vsakdanje ali normalno (tikanje, uporaba telesnih kazni), je bilo na gimnaziji manj pogosto. V gimnaziji so bile telesne kazni redkejšje kot v osnovni šoli. V gimnaziji so veljala tudi nenapisana pravila, da so se gimnazijci, ki so stopili v peti razred višje gimnazije, začeli vikati in da so se osemnajstletniki že imenovali "Meine Herren".³ Iz spominskih zapisov na gimnazijska leta nam je znano, da so na ljubljanski gimnaziji dijake vikali že na sprejemnem izpitu in nato od prvega do osmega razreda. Marsikateri dijak s podeželja tega ni bil vajen in mu je vikanje pomenilo nekaj nenavadnega. Svoje začudenje ob prvem vikanju je izrazil tudi Jakob Alešovec. Ko ga je profesor vprašal: "Wie heissen Sie!", je presenečen obstal: "Sie! Ta beseda me tako nenadoma zadene, da kar obstojim kakor okamenjen. Ni mogoče, da bi veljala ta beseda meni - ne; to res ni mogoče! Zato sem bil tako omamljen, da me je moral vprašati profesor še enkrat, in to s pristavkom, če morda ne razumem dobro nemški... "Sie!" Ne - to ni bilo res; uho me je goljufalo. In vendar - saj dobro slišim! Gotovo se je profesor zmotil, sicer bi ne bil vikal smrkavca, in še celo kmetiš-

kega."⁴ Ta sprememba, ki je do mladoletnikov pomenila nov odnos, jim je hkrati vzbujala občutek odraslosti in gospodskosti ali pa nasprotno večje odtujenosti in podrejenosti do profesorjev. Mladi, ki so iz ljudske šole prišli v gimnazijo, so dejansko stopili v drug svet. Ozvald je prestop na gimnazijo takole opisal: "Ko sem prestopil iz ljudske šole v gimnazijo, se mi je odprl nov svet, prav tako kakor hlapcu Jerneju ... Tista središča "škola", kjer smo nekoč s svetim strahom poslušali pripovedovanje ..., mi je sedaj naenkrat omrzela. Tako navadno, vsakdanje, nič fino se mi je zdaj zdelo tisto življenje v ljudsko-šolski klopi... Tukaj v gimnaziji smo dobivali "petice", ta ali oni je moral v nedeljo po maši v "arrest", profesorji so nas "zafrkovali" itd."⁵ V ljudski šoli je bila telesna kazen nekaj vsakdanjega. V literaturi zasledimo, da so se tudi na gimnazijah nekateri profesorji posluževali posebnih oblik fizičnih kazni, zlasti če dijaki niso znali. Niso več uporabljali šibe (najdejo se le izjemni primeri), temveč je, kot je zapisal Mlakar, profesor vzel dijaku, ki je bil vprašan, "glavo med roke in z njo butal ob tablo... Najbrž je bil vnet za koncentracijo šolskega pouka."⁶ Takšna primera profesorjev sta bila na Prvi državni gimnaziji v Ljubljani dva: Boštinar in Wester. Med fizične kazni v gimnaziji prištevamo tudi lasanje, ki so se ga posluževali samo nekateri profesorji. Omenjeni primeri fizičnega kaznovanja nam dokazujejo, da so gimnazijce ustražovali tudi na omenjene načine, jih podrežali redu in miru pri pouku, pri tem pa niso upoštevali starosti in razvoja mladih. Profesorji so na ta način gimnazijcem dokazali svojo ostro avtoriteto prav s kaznovanjem.

Med profesorji na gimnazijah je bilo v vsakdanjem šolskem življenju tudi veliko več sprenevedanj kot med učitelji v ljudski šoli. Med najbolj boleče so prav gotovo sodila ponižanja gimnazijcev z drobnimi žaljivkami, psovkami in opazkami. Pisci spominov na gimnazijsko obdobje so opisovali zelo raznovrstne prizore takšnega poniževanja. Profesor je npr. pred vsem razredom gimnazijcu razlagal njegovo ime, ki naj bi bilo "pravo ime za konjskega hlapca!"⁷ Tudi Ozvald je bil deležen psovke profesorja, in

² Helmut Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens, Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs, Band 4, Von 1848 bis zum Ende der Monarchie*, 1986.

³ A. Puhar, *Prvotno besedilo žitljenja, Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*, Globus, Zagreb 1982.

⁴ J. Alešovec, *Kako sem se jaz likal, II. del, Katoliška bukvarna, Ljubljana 1910*, str. 20.

⁵ K. Ozvald, *Srednješolska vzgoja, Goriška tiskarna A. Gabršček, Gorica 1912*, str. 9.

⁶ J. Mlakar, *Spomini, I. del, Mohorjeva družba, Celje 1975*, str. 93.

⁷ K. Ozvald, *navedeno delo, str. 9.*

sicer zaradi "negospodne suknje". Josip Debevec je omenil primer sošolca, ki je zanemarjal obisk gimnazije in se grdo vedel. Profesor ga je nekega dne vprašal učno snov in ker ni znal, ga je poslal v klop ter mu rekel, da ne bo nikdar izdelal petega razreda gimnazije. "Kolec se je ves srdit obrnil ter stopal po šoli tako trdo, da so se vrata in okna tresla. V gospodu profesorju je vse zavrelo. "Marsch hinaus!" je zavpil nad njim in glas mu je takoj ohripel. Kolec je šel. Od tedaj ga ni bilo več v šolo."⁸ Podobno je zapustil gimnazijo tudi drugi Debevčev sošolec, ubožen dijak, brez očeta, ki je pokazal "dovolj srčnosti in ljubezni do šole. In vendar se mu je očitalo: "Vi ste lenuh, ne delate nič, ni Vam šola mar!" - Kako po krivici! ... nas dijakov ne poznajo zadosti."⁹ Sošolec je zaradi slabe ocene iz matematike sredi šolskega leta zapustil gimnazijo v Ljubljani ter se odpravil v Karlovac. Tam so ga sprejeli in kot je pisal, mu gre učenje bolje, saj so bili profesorji prijazni. Debevec je v šoli tudi sam doživel neprijetnosti. V svojih spominih, ko je pisal očetu pismo, je omenil, da ne bo več hodil k pouku telovadbe, ker je imel v spričevalu oceno "nichtgenügend", ki jo je dobil po krivici. "Kajne, saj mi ne zamerite oče, če pustim telovadbo."¹⁰ Tudi Ivan Regent v svojih Spominih omenja, da je prišlo v četrtem razredu do spremembe, zaradi katere je prekinil šolanje. Vzrok prekinitve je bil nov profesor Nekerman, ki je bil "hudoben in krivičen, neprenehoma in brez vzroka je lasal učence."¹¹ Regentu se je zameril, ker ga je po krivici kaznoval, češ, da je tudi on med drugimi dijaki zunaj šole zasmehoval profesorja Korena. Takole je zapisal: "Ko smo zjutraj prišli v šolo trije ... nas je poklical predse, ukazal, naj poklekne, nato pa nas je pošteno prešibal, ne da bi povedal zakaj. Rekel je le: "Da boste znali spoštovati učitelje!" Naslednji dan sem šel k njemu in ga prosil, naj mi pove, zakaj me je pretepel."¹² Učitelj je Regenta oštel, da je med drugimi zasmehoval učitelja, čeprav je tudi tokrat Regent zanikal to trditev, ga je profesor ponovno zlasal. "Tedaj sem se odločil. Še sem obiskoval šolo in tudi pomagal sem še vedno nekaterim učencem pri domačih nalogah, v razredu pa nisem več odgovarjal na učiteljeva vprašanja. Doma sem se sicer učil, napisal vse

naloge, ki jih je dal vsemu razredu, toda svojih nalog učitelju nisem izročil. Ker me je zaradi mojega obnašanja še nekajkrat zlasal, sem se dal ostriči lase zelo na kratko, a čez nekaj časa sem nehal zahajati v šolo. Ko je bilo konec zadnjega semestra, sem bil tako predrzen, da sem šel v šolo po spričevalo, glede katerega pa si nisem delal nikakih utvar. Namesto "vorzüglich" in "lobenswert" je bilo tokrat v njem napisano "ganzungenügend" in "ungenügend"... Mojih sanj o nadaljevanju učenja v gimnaziji je bilo konec."¹³ Sprenevedanj, žaljivk in zbadljivk je bilo v gimnaziji veliko in prizadetosti mladih bi lahko zaradi takšnega ravnanja profesorjev še opisovali. Omenjeni primeri nam dovolj zgovorno dokazujejo, da so se v gimnaziji uporabljale lažje oblike fizičnega kaznovanja. Profesorji so na tak način vzpostavljali avtoriteto ter dosegali mir pri pouku, mladi pa so sprejemali vsiljeno voljo učitelja, ker se je disciplina uporabljala za dosego vsiljenih navad.¹⁴ Poleg lažjih telesnih kazni so prevladoval take, ki so mlade "ranile" ali "prizadele" predvsem duhovno. Prizadeta je bila njihova osebnost. To je mlade prav gotovo spodbudilo, da so se sami na nek način profesorjem tudi maščevali oziroma izrazili odpor.

Načini upiranja gimnazijcev ter njihovi odnosi s profesorji

Individualni upori

Upornost mladih lahko ugotavljamo z dveh vidikov. Prvi se je nanašal na posameznika, gimnazijca, ki se je v šoli uprl profesorju na prikrit ali javen - direkten način. Drugi način pa so bili kolektivni upori, načrtovani in spontani, storjeni v gimnaziji ali zunaj nje. Lahko jih ovrednotimo v tem smislu, da jih razvrstimo na tiste, ki so bili za mlade neuspešni, ter take, s katerimi so mladi dosegli željeno. Omenjeno nam bodo dovolj nazorno pokazali avtobiografski zapisi nekdanjih gimnazijcev na Slovenskem.

Mladi so se upirali profesorjem tako, da so pred drugimi sošolci s svojim kljubovanjem napravili iz sebe junaka. Dokazovali so svojo avtonomnost, ki je bila za gimnazijce vse premalo upoštevana. To je bil eden od načinov, ki so ga uporabljali najbolj hrabri mladeniči, hrabri pa zato, ker so vedeli, da bodo kaznovani. Za pri-

⁸ J. Debevec, *Vzori in boji, Knjižnica za mladino, Ljubljana 1917*, str. 180-181.

⁹ *Prav tam*, str. 286.

¹⁰ *Prav tam*, str. 55-56.

¹¹ I. Regent, *Spomini, Cankarjeva založba, Ljubljana 1967*, str. 18.

¹² *Prav tam*, str. 18.

¹³ *Prav tam*, str. 18-19.

¹⁴ D. Trbojević, *Nauka i navika, v: Nastavni vjestnik, knjiga XVII, Zagreb 1909*.

mer lahko omenimo, kako je Smrekar v sedmem razredu gimnazije pridobil slavo s humorjem, ko je narisal karikaturu profesorja, ki ga dijaki niso marali. Karikatura je krožila po šoli toliko časa, dokler Smrekarjevo dejanje ni bilo odkrito in kaznovano. Med dijaki pa je Smrekar pridobil ugled junaka, ker si je upal storiti tako dejanje.¹⁵ Podobno je tudi Kovačnik iz ljubljanske gimnazije pisal na listek nespodobne izjave o profesorju Pavlinu.¹⁶ Dijak Matjan iz 8. a-razreda, ki ga je profesor Brežnik posvaril zaradi neprimernega sedenja pri pouku, je učitelju ostro odgovoril: "Vseeno je, kako sedim." Za ta odgovor je dobil dveurni zapor.¹⁷ Po Debevčevih spominih je njegov sošolec Kosec po koncu maše, ki so jo imeli v Križankah, storil nenavadno dejanje. Profesor je hotel vedeti, če so bili vsi gimnazijci pri maši, kot je to zahteval šolski red. Cerkovnik je zaprl vhodna velika vrata, dijaki pa so iz cerkve odhajali "skozi zakristijo, počasi, drug za drugim, in obenem je moral vsak pokazati, če ima molitvenik. Najprej so prišli na vrsto osmošolci, petošolci so bili zadnji... Tu si izmisli eden, da potegne večno luč doli; Kosec pa jo – nebodigalen! – upihne. V tem vstopi cerkvenec iz zakristije in ko vidi, kaj se je zgodilo, naznani gospodu profesorju. Bila je takoj preiskava. Kosec ni tajil. Dobil je štiri ure "karcerja" ali zapora."¹⁸ Pri tem je Debevec izrazil gnus, ki ga je začutil ob tem kaznovanju. Menil je, da je Kosec sicer zaslužil nekaj kazni, ne pa tako stroge, sicer se mu je zdelo, da so drugi sošolci delali še večje napake, kajti med mašo so brali romane, v zakristiji pa kazali mašno knjižico, ki so jo jemali k maši zaradi varnosti. Debevec je to štel za laž, če ne z besedo izgovorjeno, pa z dejanji storjeno. Vendarle pa hočejo biti gimnazijci čisti značaji. Tudi za dijaško življenje je takrat veljalo ostudno dejstvo; "da človek dandanašnji toliko velja, kar plača, moramo žalibog tudi že za dijaško življenje potrditi to ostudno dejstvo, samo v nekoliko drugačni obliki: dijak velja za rednega, da izvrstnega, da le po zunanje izpolnjuje disciplinarni red... O, tudi v naših izpričevalih je dosti laži, čeprav so s cesarskimi kolki opremljena in z vsemi uradnimi predpisi potrjena."¹⁹ Ta izjava pa nam potrjuje tudi dejstvo, da

je bil šolski red oziroma disciplina med najpomembnejšimi vzgojnimi sredstvi za doseg smotrov gimnazije. Gimnazijci, ki so se na tak ali drugačen način, direktno ali prikrito upirali profesorjem in se s tem izpostavljali, so drago plačali za svoje ravnanje, največkrat z zaporno kaznijo ali ukorom, pa tudi z izključitvijo.

Kolektivni upori

Poleg omenjenih primerov, ko so posamezniki prikrito s karikaturami ali direktno z odgovarjanjem (jezikanjem) zasmehovali osovražene profesorje, so mladi pogosto kazali tudi neposreden, kolektiven ali spontan upor v razredu. Pomembno je bilo prav to, da so v razredu s svojo upornostjo ustvarili nov položaj. Po Redlu so uporniki poskrbeli za "akt iniciacije", kajti gimnazijci naenkrat niso bili več zgolj zbrana skupina dijakov, ki jih povezuje strah, temveč so bili tesneje povezana skupina, ki si je pogosto prizadevala za svoja avtentična čustva nasproti profesorjem.²⁰ Tovrstni upori so se številčno širili in postali kolektivni. V literaturi zasledimo, da so se mladi v višjih razredih profesorjem upirali načrtno, premišljeno in enotno. Taki upori so se spremenili v demonstracije. V klasičnem poročilu prve državne gimnazije v Ljubljani je zabeležena demonstracija 8. a-razreda proti ravnateljevim zahtevam.²¹ Žal podrobnosti tega dogodka niso znane. Dejstvo pa je, da so se gimnazijci v šoli upirali tudi kolektivno. Na kakšen način?

Iz spominske literature nekdanjih gimnazijcev poznamo tako imenovana "štamfanja". S "štamfanjem" so mladi odločno izrazili upor proti profesorju, predvsem pa proti njegovemu krivičnemu ocenjevanju ali kaznovanju. Henrik Tuma se v svoji knjigi *Iz mojega življenja* spominja, kako so v gimnaziji profesorja Höniga "štamfali", ker je bil zagrizen Nemec in je dijake mučil s tem, da so se morali učiti od besede do besede na pamet dolge odlomke iz zgodovine, dajal pa je vedno slabe ocene. Vse to je bil vzrok, da so se mladi odločili, da profesorju izrazijo protest, in sicer: "Ko je sedel za kateder, smo jeli z nogami teptati po tleh in s pestmi in orodjem, ki nam je prišlo pod roke, razbijati po klopeh... Imel sem zadoščenje, da je bil takrat

¹⁵ H. Smrekar, *Umetnikova lastna biografija*, v: Karel Dobida; *Hinko Smrekar*, Ljubljana 1957.

¹⁶ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Prva državna gimnazija v Ljubljani, Protokol št. 11, 26. april, šolsko leto 1901/02.

¹⁷ Prav tam, Protokol št. 11, 1901.

¹⁸ J. Debevec, navedeno delo, str. 198.

¹⁹ Prav tam, str. 198-199.

²⁰ F. Redl in F. Häussler, *Einführung in die Psychologie*, Zweite Auflage, Franz Deutische, Wien 1938.

²¹ ZAL, Prva državna gimnazija v Ljubljani, *Classificationsbericht*, 1902/03.

ves razred solidaren. Po šolskih klopeh so udarjali s pestmi, z nogami pa ob tla. Ker je bil razred na dobrem glasu in solidaren, Hönig pa bolj slabo opisan tudi pri ravnateljstvu, se nam ni nič zgodilo.”²² “Štamfanja” so bila med gimnazijci tudi vnaprej dogovorjena, ker so v šolo za “štamfanje” prinašali različne predmete, s katerimi so še povečali ropot. Med takimi predmeti so uporabljali kamenje in polena, tudi knjige, s čimer so dosegali tako velik trušč, da se je slišal zunaj šole.²³ Poleg “štamfanja” so gimnazijci uporabljali različna “darila”, ki so jih dajali profesorjem v šoli ali celo pošiljali na njihove domove. V literaturi med takimi “darili” omenjajo poginule podgane, vrane ali miši, ki so jih dijaki prinašali v šolo in jih nastavljali učitelju v paketu na kateder ali na stol. Poginule živali so pošiljali v paketih profesorjem tudi na dom.²⁴ V šolo so prinašali tudi risalne žebličke, gliste, majske hrošče, da so letali po razredu in se tako maščevali profesorju.²⁵ Na tak način so se ljubljanski gimnazijci maščevali profesorju Ragazziju, ker je slovenske gimnazijce zbadal zaradi nacionalne pripadnosti. Na mizo, stol, tablo, skratka povsod so mu pred poukom nastavljali hrošče. Mlakar pravi, da so se “najbolj veselili trenutka, ko bo Ragazzi sedel nanje. Toda veselili smo se prezgodaj. Ko je profesor prišel v razred, so se že vsi hrošči preselili s stola na tla. Sicer je bilo tudi zabavno gledati, kako je Ragazzi skakal s stola in pokončeval hrošče, ki so lezli izpod mize na kateder...”²⁶ Poleg hroščev so uporabili tudi rožičeve peške. Gimnazijci so si privoščili tudi pljuvanje rožičevih pešk, ki so jih načrtno zbirali, da so letele naravnost proti profesorju. Naj omenimo samo primer, ki se ga spominja Mlakar, kako so med poukom zgodovine začele po tabli pokati peške. Profesorju zgodovine so se mladi maščevali zaradi njegovega nepoštenega ocenjevanja in nenehnih žaljivih opazk. V zadnjih klopih so jedli rožiče, peške pa spuščali na kateder. “Kar venomer je delalo pk-pk-pk, tu in tam je pa pokalo tudi v celih salvah.”²⁷ Profesor je pri vsem tem ostajal miren, potožil pa je to dejanje razredniku, ki je izvedel preiskavo, ta pa je trajala več dni. Zadeva se je obravnavala na konferenci. Profesor je izbral deset dijakov, ki jih je kaznoval tako, da se jim je preprosto maščeval s takojšnjim spraševanjem učne snovi,

seveda so bili pri tem dijaki neuspešni.²⁸ Za maščevanje profesorju so mladi tudi uporabili stvari, ki so jim prišle pod roke. Profesorju nemščine so gimnazijci pripravili posebno presenečenje. Profesor Konšek, ki je učil botaniko, je k pouku prinašal različne rastline, med drugimi enkrat tudi česen. “Po uri pa ga je eden razrezal ter namazal z njim kateder po vrhu. Ves je dišal. Potem smo imeli nemščino. Gospod profesor je gotovo zaduhal, a ni nič rekel. Sedaj mu pa vselej posnažimo, ker vidimo, da mnogo potrpi z nami.”²⁹ Razmere, v katerih so mladi iskali različne načine maščevanja do profesorjev (ti so bili nepošteni pri ocenjevanju, ker so mlade žalili ali jim pripisovali opazke, posebej slovenskim dijakom zaradi nacionalnosti in s tem povezanim nekorektnim spraševanjem ter nepoštenim ocenjevanjem, ki je vplivalo na njihovo nadaljnje šolanje), nam sporočajo, da so bili med gimnazijci in profesorji konfliktni odnosi prikriti in javni. To nam potrjuje dejstvo, da je prihajalo v gimnaziji tudi do takih situacij, v katerih nekateri profesorji niso znali vzpostavljati tolerantnejših odnosov do disciplinskih problemov, ki so jih nenazadnje marsikje zanetili sami, predvsem zaradi šovinizma ali nekorektnosti pri spraševanju ali ocenjevanju. Nekateri profesorji so, kot so nam pokazali primeri uporov gimnazijcev, branili svojo avtoriteto in vzpostavljali red pri pouku zgolj s strogostjo in opominjanjem ter s strašenjem pred kaznimi. Pri tem smo opazili, da so posamezni profesorji pri mladih ustvarili disciplino s sredstvi zunanje motivacije. Iz primerov ugotovimo, da taki načini vzgojnega ukrepanja niso mogli biti ustrezni, saj so na eni strani pri mladih lahko dosegali le poboljšanje in podrejenost, na drugi strani pa v mladih povzročili notranjo napetost in strah. Glede na to pa lahko sklepamo, da je mladim v takih vzgojnih situacijah upadala tudi motivacija za učenje in šolsko delo, sploh se je lahko slabšal odnos do profesorja in šole. Vse to se je manifestiralo v omenjenih oblikah upora.

Gimnazijci so se upirali zaradi različnih razlogov. Sem sodijo situacije, v katerih so mladi občutili krivico ali neposredno ponižanje pred vsem razredom. Mladi so doživljali konflikt, kot je opisal Debevec, tudi do nemškutarsko usmerjenega profesorja Heinricha. Kot pravi, so pri pouku stenografije, ki jo je ta profesor pou-

²² H. Tuma, *Iz mojega življenja, Nova založba, Ljubljana 1937, str. 57.*

²³ J. Mlakar, *navedeno delo.*

²⁴ J. Alešovec, *navedeno delo.*

²⁵ J. Mlakar, *navedeno delo.*

²⁶ J. Mlakar, *navedeno delo, str. 120.*

²⁷ *Prav tam, str. 120.*

²⁸ *Prav tam, str. 120.*

²⁹ J. Debevec, *navedeno delo, str. 72.*

čeval, velikokrat pisali narek. Nekega dne je pri nesel profesor s seboj nemški časopis, iz katerega je narekoval. "Ves članek je bil slavošpev na Bismarcka, tega zagrizenega sovražnika Slovanov... Nekaj časa sem pisal; a videč, da ne bo Bismarckove hvale zlepa konec, sem odložil pero. Isto jih je storilo še nekaj. Po uri nas je šlo deset sošolcev h gospodu razredniku; naznanili smo mu, da izstopamo iz stenografskega pouka. Močno se je začudil. Drugi dan je bila javna preiskava v šoli... Vem, da smo se zamerili gospodu profesorju, toda pokazati smo hoteli, da nočemo politike v šoli, da nočemo hvaliti starega sovražnika Avstrije in Slovanov."³⁰ Zanimiv primer je opisal Debevec v svojih spominih na gimnazijska leta, ko so v drugem gimnazijskem razredu nekateri sošolci pri predmetu nemškega jezika v zadnjih klopih povzročili profesorju veliko jeze, njemu samemu pa veliko škode, prav po krivici, ker so ga spravili v slab položaj. Vzrok za to je bila profesorjeva nemškutarska usmerjenost, ki se ji je pridružilo še nepošteno ocenjevanje slovenskih gimnazijcev. Za protest proti temu so si nekateri slovenski gimnazijci izmislili naslednje dejanje. Stojalo za zemljevide so postavili v zadnjo klop, nanj obesili suknjo, rokave natlačili z dvema manjšima suknjama, tako da se je stvar videla kot možic (lutka), na vrh pa so položili še klobuk. Naslonili so ga na klop, tako da se je videlo, kot da spi. Ko je profesor vstopil v razred, ni še nič opazil, dokler niso sosede začeli med poukom cukati možica. "Profesor je jezno vstal, prišel do možica. "Kaj imate tu?" zagrmil po nemško. Potem pa nad možicem: "Sie, Sie unverschämter Kerl... proč klobuk! Vstanite!" A možic se ne gane, kar naprej spi. Jezzen zgrabi g. profesor za klobuk, a tedaj spozna, da je bil le - možic. O tem, kdo so bili storilci tega dejanja, je pokazala nadaljnja profesorjeva preiskava. Ker se storilci niso javili, so bili kaznovani lastniki sukenj in klobuka, ki jih je nosil možic. Pri tem pa je bil prizadet Debevec sam, saj je bil nedolžen, ker ni vedel, da so za to dejanje storilci uporabili njegov klobuk. Prizadetost pa je bila toliko večja, ker ga je profesor užalil z besedami: "Vi? Tako se držite kakor angel, v resnici pa ste hinavec!" Joj, kako me je zadela ta beseda...! Hinavec! Hinavec! Onim ni rekel tako, samo meni... In ko nisem zaslužil! Kar solze so mi prišle v oči. Nikakega veselja nimam več do tega predmeta; saj sem hinavec, hinavec!"³¹ Tovrstne in še druge primere bi lahko popisovali, vendar bi vselej lahko spoznali, da so ti v svojem

jedru vedno težili k temu, da se na tak ali drugačen način skupina ali ves razred maščuje profesorju, zaradi različnih vzrokov, mu na tak ali drugačen način nagaja, samo da bi profesor sam zaznal, da nečesa ne dela prav. Pri tem pa se je pokazalo, to nam kaže tudi zadnji omenjeni primer, da so velikokrat našli "žrtve" tudi med gimnazijci, ki so bili pri uporabi zares nedolžni in so zaradi drugih pri profesorju dobili slabo mnenje o vedenju. Po zahtevah disciplinskega reda (1887)³² pa so s tem dobili tudi slabše spričevalo. Tega je bilo v takratnih gimnazijah dovolj, saj so v spominskih zapisih (Alešovec, Andrejka, Jakopič, Mlakar, Regent, Debevec, Tuma...) zaradi tega poudarjali mržnjo in sovraštvo do šole, do profesorjev in nazadnje tudi do sošolcev, ki so se med seboj pogosto tudi fizično pomerili.

Gimnazijci se svojim profesorjem niso maščevali le v šoli, temveč tudi zunaj nje. Dogovorjeno so se zbirali zunaj šole, največkrat v nočnih urah ter načrtno s kamenjem razbijali okna profesorjevega stanovanja. Veliko načrtovanih kolektivnih uporov gimnazijcev proti profesorjem je bilo popolnoma brezplodnih. Takšen primer je opisal Tuma, ko so dijaki pete, šeste in sedme gimnazije sklenili, da se maščujejo profesorju Heinrichu. Tuma ga je označil kot trdega, fanatičnega Nemca, ki je sovražil Francoze in Slovane, Slovence pa je označeval kot podlo in surovo ljudstvo in jih imenoval za "slowenische Hunde".³³ Slovenski dijaki so ga nasploh sovražili tudi zato, ker je protežiral meščanske sinove, kmečke pa zapostavljal. Čeprav je profesor po mnenju Tume dobro predaval, pa se je kljub temu sam udeležil dogovorjenega shoda gimnazijcev, ki so se namenili, da razbijejo okenska stekla na profesorjevem stanovanju. Od skupine petdesetih mladih so bili za akcijo opolnoči pripravljeni le še štirje gimnazijci. Še preden so prišli do profesorjevega stanovanja, kot je opisal Tuma, je ostal sam in je v jezi nad podlostjo sošolcev sam izvršil akcijo, dokler niso "šipe zažvenketale na tla. Takoj nato je stopil k oknu človek, v sami srajci. Bil je profesor Heinrich. Zagrabil sem še pest gramoza in čakal. Heinrich je mirno gledal proti meni. Spustil sem kamenje na tla in mirno odšel... Bil sem duševno

³¹ Prav tam, str. 46.

³² *Disciplinarordnung für die k.k. Staats-Gymnasten in Krain, Genehmigt mit dem h. Unterrichtsministerial-Erlasse vom 16. Juli, Z. 11400, Klein & Kovač, Laibach 1887.*

³³ H. Tuma, navedeno delo, str. 57-58.

³⁰ Prav tam, str. 263.

strt.”³⁴ Profesor za to dejanje ni zahteval nobene uradne kazni. Tumo je najbolj direktno prizadel s tem, ko je pred vsem razredom govoril, da je sam kot profesor dober z dijaki, le včasih strog, tega pa, kar se mu je zgodilo ponoči, ni zaslužil (ni povedal, kaj se mu je zgodilo), pri čemer pa je le dodal, da dobro pozna učenca, ki mu je to storil in nadaljeval: “Prepričan sem, da je to sklenil skupaj z drugimi, le da je bil edini, ki je imel pogum, da je sklenjeno dejanje tudi izvršil. Ne bom ga ovajal..., upam pa, da se iz tega kaj nauči.”³⁵ Tovrstna “kazen” je bila za Tumo prav gotovo vzgojna, saj je to sam označil za “mrzlo kopel” in sklenil, da nikdar več ne bo delal zarote.

Uspešna zoperstavljanja gimnazijcev

Poleg omenjenih primerov najdemo tudi kolektivno zasnovane upore gimnazijcev, ki so bili uspešni. To so bili primeri, v katerih so morali profesorji popustiti, se opravičiti, oditi iz razreda, drugače ravnati ali celo zapustiti gimnazijo. Za tovrstne primere so še posebej zanimivi vzroki za upore mladih. Iz spominske literature je najpogostejše zaslediti nacionalna nasprotovanja v gimnaziji, ki so izzvenela kot profesorjeve žaljivke in opazke, povezane z ocenami slovenskega naroda. Med njimi najdemo številne zbadljivke, prezirljive ocene, skratka opise situacij, ki nam kažejo, da so se mladi začeli upirati v šoli takrat, če jih je profesor označil kot “drhal”, “cigane”, “pse”, “hlapce”, “osle”, “lenobe”, “ovčje glave”, “hinavce” idr., pa še to največkrat po krivici. Po Mlakarjevem zapisu je v sedmem razredu ljubljanske gimnazije poučeval nemščino in zgodovino zagrizen Nemec, profesor Nedwed. Kot šovinist slovenskih dijakov ni maral, zato so ti zelo težko dosegali dobre ocene v znanju nemščine in zgodovine. Čeprav so znali, jih je vedno spraševal težjo snov in jih žalil, tako da so zaradi slabih ocen sploh težko napredovali iz razreda v razred. Profesor je imel že vrsto zapletov zaradi tega, saj so mu gimnazijci že razbili okna na stanovanju. “Tisto usodno popoldne pa so se dijaki dobro pripravili. Vzeli so s seboj polena in jih skrili pod klopi. V tistih časih so namreč dijaki včasih pokazali profesorju svojo nezadovoljnost s tem, da so ga “štamfali”, to je, tolkli so s pestmi po klopih in butali z nogami ob tla. Nedwed je začel klicati slovenske fante pred kateder in jih, kakor navadno, podil v

klop, da so se kar srečevali. Oražen, /.../ je hotel grozečo katastrofo preprečiti. Zato vstane in odide k ravnatelju, da bi mu pojasnil položaj... Ko je prišel ravnatelj v sedmo, so fantje s profesorjem že obračunali. Nedwed je stal ves bled ob katedru, eden izmed dijakov je pa odpiral okna, da bi se prah, ki ga je dvignilo, “štamfanje”, izkadal. Drugi dan so sedmošolci izjavili ravnatelju, da ne pridejo tako dolgo k nemščini in zgodovini, dokler ne dobe drugega profesorja. Zmagali so na vsej črti. Imeli so namreč na svoji strani večino profesorjev, vso slovensko javnost... Za nemščino so dobili ravnatelja, za zgodovino pa Kaspretu, Nedwed je šel na “bolezenski” dopust in po počitnicah v Iglavo na Moravsko.”³⁶

Podoben primer, kjer so mladi pri profesorju dosegli, da se jim je opravičil, poznamo tudi iz spominov pri Alešovcu. Ta je omenil, da so se v gimnaziji maščevali profesorju, njegovega imena ni navedel, tako da so mu poslali po pošti poginulo vrano. To so storili zato, da so se mu maščevali, ker jih je ta pri pouku ošvrknil z besedami, da so “Kranjci presiropi, preneotesani za ta vzvišeni (nemški) jezik, /.../”³⁷ da bi bili lahko sploh kos nemščini in nemškim navadam. Seveda je bil profesor nadvse jezen zaradi pošiljke, tako da je v šolo “pribučal naš profesor kakor hudournik ... ni še odložil zimske obleke, pa se je ustavil na sredi odra ter zarohnel: “Kdo je bil tisti pr(asec), ki mi je poslal po pošti divjačino? Vun naj pride!”... Profesor vnovič zabučil: “Kdo je bil tisti lump? Le brž mi ga naznanite!” Vse je bilo tiho. Ni ga bilo odgovora od nobene strani. Profesor, razjarjen kakor puran, nato zakriči: “Potem ste pa vsi enaki pr...” S tem pa je brenknil ob slabo struno. Izprožila se je ura, in strašno cepetanje z nogami in vrišč je bil odgovor na to. Mi prizadeti smo seveda ropotali najhuje in kričali ter slednjič začeli vpiti: “Besedo preklicati! Preklicati besedo! Če ne, pa vun! Mi nismo pr...” Ropot je bil tak, da profesor ni mogel do besede. Njegov obraz se je izpreminjal v zeleno, rdečo, višnjevo. Slednjič pa je mignil z roko. Mi smo utihnili, a zahtevali: “Preklicati! Preklicati!” Profesor je razložil nato z mirnejšim glasom, kaj je dobil po pošti za darilo; pa da ne ve, odkod. Priстави še, da se ni nadejal od nas, svojih ljubljениh učencev, kaj takega... Zato prekliča svoje besede, ki so mu ušle v naglici... Dogodba pa je imela vendar ta dobri nasledek, da potem ni več govo-

³⁴ Prav tam, str. 58–59.

³⁵ Prav tam, str. 58–59.

³⁶ J. Mlakar, navedeno delo, str. 107–108.

³⁷ J. Alešovec, navedeno delo, str. 9.

ril zaničljivo o Kranjcih.”³⁸ Tudi primer iz konferenčnega zapisnika ljubljanske gimnazije kaže, da so mladi namerno prinašali k pouku literaturo, ki jo po disciplinskih predpisih ne bi smeli uporabljati. Profesor Klimesch je zaradi svoje osebne (nemškutarske) usmerjenosti prosil ravnatelj, da bi dijaki 5. razreda dobili strog ukor, ker so v razred prinašali časopis “Slovenec” ali “sramotni artikel”, kot je imenoval “lažnjivega poročevalca”. Kljub temu se njegova zahteva ni uresničila.³⁹

Že samo represivno ozračje, iz omenjenih primerov v gimnaziji, je ustvarjalo upornost pri mladih. Za to pa ni bil kriv le strog šolski red, najstrožje dodeljevanje kazni in strah pred kaznimi ali sam nadzor, temveč izrazito, kot smo spoznali iz opisanih primerov, tudi osebnostne poteze profesorjev, ki so s svojim ravnanjem pri mladini vzbudili upornost. Pri tem so se posluževali različnih sprenevedanj, žaljivk, zbadljivk in psov, ki so mlade razdražile, svojo avtoriteto pa so dokazovali tako, da so vsakemu dijaku lahko naprtili določeno kazen ter mu dodelili slabo oceno v vedenju. Vplivnost kazni in njena moč torej ni obstajala toliko v njeni vsebini kolikor v osebnem vplivu vzgojitelja.

Ustvarjalne oblike upora gimnazijcev

Represivne metode, ki so jih v šoli in zunaj nje uporabljali odrasli, so bile lahko še tako surove, nadzorovanja še bolj poostrena, vendar pa kljub temu ni bilo mogoče preprečiti nastanka skupin mladih ali ustaviti njihovega emocionalnega zorenja v pripadnost skupnosti. In ne le to, pri mladih se je oblikovala tudi zavest o generacijski pripadnosti.⁴⁰ Kot nam kažejo že omenjeni primeri mladostniškega upiranja, so se gimnazijci zoperstavljali tudi šolskemu redu, zlasti njegovim posameznim določilom, še posebej, če so bili zaradi določenih značilnosti in svojih želja zapostavljeni in neuslišani. Tovrstne primere spoznamo iz opisov nespoštovanja disciplinskih pravil. Eno izmed tako izrazitih zoperstavljanj gimnazijcev je bilo tudi to, da so se sami skrivoma formirali v skupine, snovali krožke in društva, ki so delovala toliko časa, dokler jih profesorji niso odkrili. Te skupine so bile

bralni krožki ali literarna društva, kjer so gimnazijci skrivoma brali literaturo, ki jim je bila v šoli prepovedana. Mlakar se spominja tega dogodka v ljubljanski gimnaziji takole: “Ker v bralnici in knjižnici nismo mogli kriti svojih potreb glede duševne hrane, smo ustanovili ‘Slovensko bralno društvo’”. Njegov namen je bil nakupovati in izposojevati slovenske leposlovne knjige. Občne zборе smo imeli navadno v kotu pri peči.”⁴¹ Prav tako omenja pomembnost ustanovitve literarnega društva Debevec, ki ga je težko čakal in ga le dočakal šele v sedmem razredu gimnazije. Takole se spominja tega dogodka: “Tako veselo še ni bilo kakor letos, v sedmi šoli. In zakaj? Osnovale smo si, ustanovili smo si takoj v začetku šolskega leta tisto, po čemer sem hrepenel že davno - literarno društvo, v katerem se shajamo ter vadimo v vseh potrebnih rečeh, zlasti pa v pisateljevanju.”⁴² Sedemnajst gimnazijcev ljubljanske prve gimnazije je oblikovalo svoje društvo zunaj šole. Zbirali so se v zakotni gostilni “Pri svitu” za Ljubljanico, prihajali pa so skupaj na skrivaj, da jih nihče ni mogel odkriti. Društvu so dali ime “Pobratimija”, sami pa so se imenovali “pobratimi”. Za cilj so si postavili, da bodo budili slovensko narodno zavest, se vadili v lepi materinščini, se urili v govorništvu, izobraževali v pisateljevanju in kritiki ter se pripravljali za družabno in socialno življenje.⁴³

Pravzaprav je mogoče iz spominske literature takratnih gimnazijcev (Debevec, Mlakar, Tuma...) spoznati njihovo težnjo k temu, da bi postali dobri pesniki, pisatelji (pisali so igre) ter na osnovi tega tudi sami izoblikovali skrivne dijaške liste, kjer so to objavljali. Gimnazijci so pogosto pisali svoje dnevnike (npr. Debevec). V vsem tem pa lahko spoznamo, na kakšen način so se mladi oblikovali. Prek njihovih izjav o sebi lahko prepoznamo takratno mladostnikovo čustveno nihanje, čustveno zmedenost, hkrati pa kažejo na njihove literarno-estetske in filozofske ambicije. Gimnazijci so se pri tem kultivirali v prijateljstvu (izražali močna žalostna sočustvovanja do umrlih sošolcev), neredko tudi s svetoboljem in hrepenenji, ki so jih izražali z vedenjem in zahtevami po odraščajočem svetu (npr. Mlakar). Spoznamo tudi, kako so gimnazijci nihali v dvolični morali in spolnih tabujih, kar jim je povzročalo muko.⁴⁴ V gimnaziji so v veči-

³⁸ Prav tam, str. 9-10.

³⁹ ZAL, Prva državna gimnazija v Ljubljani, Protokol št. 5, 1901.

⁴⁰ H. Engelbrecht, navedeno delo.

⁴¹ J. Mlakar, navedeno delo, str. 110.

⁴² J. Debevec, navedeno delo, str. 301.

⁴³ Prav tam, str. 301.

⁴⁴ J. Trdina, Spomini, v: Zbrano delo, 1. knjiga, DZS, Ljubljana 1946.

ni primerov (Mlakar, Debevec, Alešovec...) zelo hitro prepovedali obstoj vsakega nejavnega društva gimnazijcev, kajti po šolskih predpisih ga sami brez vednosti šole niso smeli ustanoviti. Tak primer poraza lahko omenimo iz Mlakarjevega opisa, ki je deloval v "Slovenskem bralnem društvu". Mladi ljubljanski gimnazijci sedmega razreda so bili očitno preveč zavzeti, ker so imeli svoje zborovanje med odmori v šoli. Ker jih je na začetku pouka presenetil profesor Šega, so se takoj razpršili po klopih. Vendar je bil profesor preveč radoveden, od kod naenkrat tak hrup. Vprašal je dijaka, ki je bil odgovoren za red v odmorih, kaj se dogaja. "Oh nič posebnega", uide fantu, "tam za pečjo je bil občni zbor". "Kaaj? Občni zbor? Kje, kakšen, kdo ga je imel?" je hitel Šega povpraševati, in preden je minila ura, je bilo naše bralno društvo že pokopano. Prišlo je v prisilno likvidacijo in njegovo premoženje (pravica, zakrij si obraz!) so zaplenili v prid podporne zaloge in šolske knjižnice... Likvidacija nasilno zatrtga društva se je izvršila brez hujših posledic za navadne člane. Le funkcionarji so morali trpeti zaradi svojih častnih mest."⁴⁵ Kako se je to videlo? Profesorji so preprosto uporabljali izzivalne besede. Denimo, takole: "Blagovolite gospod predsednik, prevesti ta stavek v latinščino, seveda, če niste preveč utrujeni od občnih zborov. Potrudite se prosim, gospod knjižničar, k tabli, ako vas ne bole roke in noge od urejevanja društvene knjižnice. To ni malenkost, toliko knjig! Kaj ta naloga vam dela težave? Toda oprostite gospod blagajnik, kako pa delate potem društvene proračune in bilance, ki so pri tako velikem denarnem in blagovnem prometu gotovo zelo zapleteni?"⁴⁶ Nad vsem tem so bili mladi, kot lahko predpostavljamo, ogorčeni, saj so v sebi čutili, da ne bodo mogli nikoli več tako zasebno in skrivoma delovati. Mlakar je k temu dodal, da so profesorji na tak način zbadali "idealne fante, ki so se žrtvovali za prosveto... "Bralnih društev" pa potem nismo več ustanavljali."⁴⁷ Na tak način, menimo, je gimnazija lahko uspešno, po določilih šolskega reda, dušila mladostno ustvarjanje, v katerem so bili največkrat prizadeti slovenski gimnazijci. Ti so v omenjenih društvih lahko gojili slovenski jezik, brali slovensko literaturo (časopise), ki se v šoli ni smela. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bila gimnazija po učnem jeziku nemška in da so se slovenski gim-

nazijci zelo malo učili slovensko govoriti in pisati. To nam potrjuje, na primer Alešovec, ki je ob zaključku četrtega razreda gimnazije zapisal: "Tem boljši sem bil pa v jezikih - izvzemši slovenskega, katerega pa nihče ni znal, ker se ga nismo nič učili."⁴⁸

Poleg literarnih in bralnih društev so gimnazijci ljubljanske gimnazije, že omenjeni "pobratimi", ustanovili v osmem razredu gimnazije še "krokarski klub", v katerem so zastopali pravilo: "Vsak večer ga moramo 'imeti'; a to le iz vzvišene namena, da bomo o veliki abiturijentski veselici res 'častno' nastopali."⁴⁹ Gimnazijci so se na tak način skupno dobivali, popivali in se pripravljali za maturo. O vsem tem so morali seveda medsebojno molčati, saj bi jih lahko doletela šolska kazen, zaradi katere morda sploh ne bi dokončali gimnazije.

Bili so tudi primeri, ko so se mladi morali znajti v šoli tudi med poukom, zlasti če so se medsebojno obveščali o sestankih v ilegalnih društvih. Tudi v takih primerih je lahko prišlo do nevšečnosti. Tako se izraža izredna pozornost profesorjev v gimnaziji na vsakršno dejanje mladih. Na primer takrat, ko je eden od dijakov na rob zemljevida pred tablo zapisal: "Danes ni kroka". Profesor Nedwed, Nemec, je to zapazil in takoj mislil, da je napisano nekaj zoper njega. O tem je vprašal dijaka, ki je bil pred tablo. Ta se je k sreči znašel z besedami, kot je zapisal Debevec: "Bitte, das heißt: Heute ist kein Griechisch". Profesor je bil potolažen."⁵⁰ Tako in drugače so se gimnazijci morali znajti, se lagati in prikrivati svoja ravnanja. V opisanem primeru pa smo lahko pozorni tudi na to, da gimnazijski profesorji niso bili le kritični in natančni do ravnanja mladih, temveč so bili tudi tujci, Nemci ali Čehi, ki slovenskega jezika niso dovolj razumeli. To je bilo na eni strani pozitivno, ker je slovenskim gimnazijcem omogočilo, da so lahko izvedli marsikatero dejanje in zaroto proti šoli in nemškutarskim profesorjem. Na drugi strani pa je bilo to za slovenske gimnazijce zelo neugodno, ker so jih učili tuji profesorji, ki niso znali slovensko. S poudarjanjem kulturne superiornosti drugih narodov (Nemcev) so bodočo slovensko inteligenco vzgajali v duhu zaničevanja in zanemarjanja domače slovenske kulture.

⁴⁵ J. Mlakar, navedeno delo, str. 110.

⁴⁶ Prav tam, str. 110-111.

⁴⁷ Prav tam, str. 110-111.

⁴⁸ J. Alešovec, navedeno delo, str. 92.

⁴⁹ J. Debevec, navedeno delo, str. 381.

⁵⁰ Prav tam, str. 381.

Gimnazijci so bili občutljivi na vse novosti šolskega reda. Omenimo lahko primer uvajanja "cenzurnih listkov" v ljubljanski gimnaziji, ki je pri mladih vzbudilo pravo ogorčenje. Cenzurni listki, kot razlaga Mlakar, so bili nekakšna takojšnja sporočila razrednikov staršem in to takrat, če je bil dijak v dveh ali več predmetih posvarjen in zapisan v razrednico. Mlakar omenja, da je bila vsa višja gimnazija ogorčena nad "to žaljivo naredbo. Ali nas ima še vedno za otroke? Mi že sami lahko povemo staršem izid konference, če se nam zdi potrebno. To je čisto navadno denuncijanstvo. In kako pridejo očetje do tega, da morajo plačevati poštnino za pisma, ki jih nič več ne brigajo, ampak jih samo vznemirjajo?"⁵¹ Primer ne pokaže le tega, da so bili gimnazijci jezni zaradi določil šolskega reda, temveč tudi osebnostno prizadeti, saj so čutili, da jim šola v ničemer ne zaupa, saj sploh ne upošteva njihove odraslosti in avtonomnosti. To prizadetost so še posebej izrazili dijaki višje gimnazije. Šolski sklep o cenzurnih listkih pa nam na drugi strani potrjuje tudi že omenjeno dejstvo, da v gimnaziji z disciplinskimi ukrepi niso delali nobenih razlik. Dijake nižje gimnazije so glede šolske discipline obravnavali enako kot dijake višje gimnazije. Tako lahko predpostavljamo, da se zlasti v višji gimnaziji nekateri profesorji niso prizadevali vzgojiti čim večjo samostojnost in samoodgovornost gimnazijcev, ki bi se kazala v preobrazbi discipline v samodisciplino, temveč so jih nasprotno, kot nam kažejo primeri, podrejali lastni avtoriteti in avtoriteti šole, tako da jim preprosto niso priznavali avtonomnosti.

Poleg tega so mladi tudi zavestno kršili šolski red, ki jim je prepovedoval obisk vsakršnih javnih zborovanj, srečanj, kamor sploh niso smeli brez dovoljenja šole ali staršev. To je bilo za gimnazijce sicer predpisano,⁵² vendar se prepovedi niso držali. Številni vzroki za kazni nam kažejo, da so gimnazijci kršili šolski red tudi zunaj šole. Med drugim so se mladi, ne glede na red, odločali za udeležbe na političnih ali nacionalnih demonstracijah. Kazni zanje so bili zapori (to ni bilo značilno le za ljubljansko gimnazijo), izključitve iz šole ali celo preganjanje državnega sodišča.⁵³

Omenjene udeležbe mladih so silile srednješolske profesorje v razmišljanja, zakaj je tako veliko srednješolskih demonstracij, ali so te demonstracije znak moralne propadlosti mladine in ali so stroge kazni sploh smiselne. Tako se je spraševal (prikriti) avtor F. I., ki je na prvo mesto postavil vprašanje odobravanja srednješolskih demonstracij. Seveda so profesorji in šolska oblast temu nasprotovali. Dejansko pa so s trajnimi izključitvami mladih iz šole, po določitvah disciplinskega reda, uničevali eksistence mladih. Kaj je pomenila izključitev iz gimnazije, nam pove disciplinski red, ki je mlademu onemogočil nadaljnje šolanje na gimnaziji.⁵⁴ Eden izmed takratnih profesorjev je svoj pogled na to opisal takole: "Tudi mi smo včasih pozabili, da je srednješolski disciplinarni red nad nami. Toda nobenemu se zaradi tega ni eksistenca uničila... Kaj pa se doseže s strogimi kaznimi? Lahko uničijo eksistence z izključenjem. Toda ako kdo misli, da s tem koristi vladi, se kruto vara. Takšni izključeni dijaki postanejo največkrat žurnalisti, ako nimajo sredstev, da bi drugod dovršili svoje študije. Ostanajo nezadovoljni in zagrizeni ter, kjer le morejo, napadajo sistem, ki je uničil njihovo življenje. Namesto, da bi se vzgojili za državni in družbeni red, postanejo najhujši demagogi in širitelji revolucionarnega gibanja."⁵⁵ Vendar je bilo dejansko tako, da so gimnazijci (to so v spominih omenjali Debevec, Mlakar, Tuma, Regent...) zaradi obiska določenega shoda (politične oz. nacionalne vsebine) ali demonstracije v šoli dobivali najstrožje kazni (zapore ali izključitve). To pa dokazuje, da so bili dijaki tudi zunaj šole redno nadzorovani.

Tovrstni primer nam je v svoji avtobiografiji opisal Debevec. Skupaj z drugimi sošolci se je vključil v osrednjo proslavo, ki so jo imeli Nemci na Kongresnem trgu v Ljubljani. Ti so praznovali postavitev kipa svojega pesnika Grüna, ki naj bi bil zgled vsem Slovencem. Namen slovenskih gimnazijcev pa ni bil, da bi skupaj z Nemci in nemškutarji proslavljali, temveč, da bi jim pokazali slovensko zoperstavljanje. Na shodu se je trlo ljudi, med njimi tudi redarji, ki so imeli težko službo, saj so se slovenski srednješolci pomešali med množico, izžvižgavali nemško godbo in med ljudi metali tako imenovane "klopote". Dijaki so ustvarili pravo zmedo, s tem pa ja-

⁵¹ J. Mlakar, navedeno delo, str. 154.

⁵² *Disciplinarordnung für die k.k. Staats-Gymnasten in Krain, Laibach 1887*, glej op. 32.

⁵³ F.I., *Dijaki in politične demonstracije; v: Nastavni vjestnik, list za srednje škole; Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, knjiga XXII, Zagreb 1913*.

⁵⁴ *Disciplinarordnung für die k.k. Staats-Gymnasten in Krain, Laibach 1887*, glej op. 32.

⁵⁵ F.I., *Dijaki in politične demonstracije; v: Nastavni vjestnik, list za srednje škole; Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, knjiga XXII, Zagreb 1913*.

sno izrazili protest vsem ljubljanskim Nemcem. V tej množici je bil prijeto tudi Debevec, ko je hotel zagnati klopotec proti govorniškemu odru, pa ga je prej prestregel detektiv. Ta ga je odpeľjal na rotovž, kjer je moral povedati svoje ime, prebivališče in šolo ter razred, v katerega je hodil. Potem je bil izpuščen. Kot omenja Debevec, ga je bilo najbolj strah, kakšna kazen ga bo doletela v šoli. Takole je zapisal: "Drugo jutro sem s strahom šel v šolo ter pričakoval, kdaj pride Franzl (šolski sluga) s pozivom, da naj ta in ta pride v ravnateljevo pisarno... Pričela se je huda preiskava."⁵⁶ Razrednik je vsakega dijaka posebej zasliševal, kje je bil prejšnji popoldan, tako da jih je lovil na laži. Debevec se temu ni mogel izogniti, saj je razrednik povedal, da ima seznam vseh "lumpov". Ta dogodek je povzročil, da je naslednji dan v gimnaziji šolski sluga po razredih raznašal okrožnico naslednje vsebine: "Od sedaj znanprej mora vsak gimnazijec biti ob osmi uri zvečer doma. Kogar dobimo pozneje zunaj, bo pri tej priči izključen."⁵⁷ Ta izjava je povzročila med gimnazijci precej težav, saj so mnogi, kot je omenjal Debevec, imeli večerje po osmi uri. Vendar so se morali kljub šolskemu disciplinskemu ukrepu zoperstaviti, saj niso mogli ostati brez hrane. Za ta namen so si izmislili novih zvijač. Kupovali so brade, s katerimi so si zamaskirali obraze. To je bilo zelo uspešno. Poleg tega pa so hoteli tudi vsej javnosti pokazati nesmisel tega ukrepa. Čeprav so ga morali spoštovati, so prav od časa "interdikta" dalje v Ljubljani poskrbeli za "zabavo". "Da bi očitno pokazali, kako vestno se držimo dijaškega reda, smo se domenili, da se hočemo vsak večer tri četrt na osem zbrati v tivolskem drevoredu. Pet minut pred osmo pa ure v roko in na dlani držoč v dir mimo novih hiš skozi Slonove ulice, kjer je vedno največ ljudi o tem poletnem času; in odtod na vse strani po stanovanjih!"⁵⁸ Šele čez nekaj dni je prišel v razred razrednik, z namenom, da razdeli kazni za "lumpo". Preden je razdelil ukore in zapore, je dijake pošteno oštel in grajal njihovo narodno sovražstvo proti Nemcem. Tako je Debevec po nekaj dnevih dobil štiriurni zapor, za kazensko nalogo pa trideset matematičnih nalog. Posledica njegove kazni je bila odločitev, kot je zapisal: "Da neumorno delo iz ljubezni do domovine, to bodi odslej moja politika."⁵⁹ Kljub temu, da v omenjenem prime-

ru nobenega gimnazijca ni doletela kazen izključitve, pa so kazni, dodeljene šele po nekaj dnevih, pravzaprav imele svojevrstno učinkovitost. Namesto poboljšanja so se slovenski gimnazijci odločali, da nadaljujejo boj proti nemškutarstvu in vsem, ki jim bodo na tak ali drugačen način vsiljevali nemško kulturo in jezik. To-rej je šolski ukrep dosegel prav nasprotno od željenega.

Sklep

Gimnazijci so v šoli in tudi zunaj nje dokazali, da želijo izpostaviti svojo lastno avtonomnost (ne le v smislu narodnosti), ki pa je postala hkrati tudi značilnost njihove takratne generacije. Vsak najmanjši boj za avtonomnost mladih je pomenil tudi generacijski spopad. Ta se je videl v konfliktih, ki so jih imeli mladi s šolskimi avtoritetami, kot tudi z avtoritarno oblastjo zunaj šole (redarji). Vzrok temu je že sam avtorski državni šolski sistem, ki ga je narekovala takratna avstrijska šolska oblast. Tak sistem je v šolsko prakso vnašal nasprotujoče odnose med dijaki in profesorji, saj je formalno podrejal gimnazijce. Če ti niso delali tako, kot so zapovedovali profesorji, so jih k temu skoraj vedno prisilili. Profesorji so bili avtorski vodje, ki so zahtevali kazni za vsak upor, s tem pa so ustvarjali razmere, za katere so značilni sovražni in maščevalni odnosi. Pri tem ni bilo niti več toliko pomembno, ali so to izvedli na prikrit način ali pa zelo vidno. V šoli so se gimnazijci zoperstavliali profesorskim zahtevam, ki jih je za vse narekoval strog formalni šolski red, pretiranim nadzorovanjem, krivičnim ravnanjem posameznih profesorjev, kot tudi vsem prepovedim, da gimnazijci ne smejo ustanoviti svojih krožkov brez vednosti šole, da se ne smejo udeleževati nacionalnih in političnih shodov in drugega. Pa ne le to. Med vzroki za upornost pri gimnazijcih bi našli še druge dejavnike, ki so prav tako vplivali na slab odnos mladih do šole. To pa je že drugo področje, o katerem bi lahko podrobneje razpravljali in bi nam prav tako lahko pokazalo konfliktne situacije v takratnih gimnazijah.

Zusammenfassung

Die Aufsässigkeit der Gymnasiasten und ihr Verhältnis zu Professoren, Schulordnung und Disziplin

Der Beitrag versucht das Gymnasialwesen auf slowenischem Gebiet an der Wende des 19. zum

⁵⁶ J. Debevec, navedeno delo, str. 328.

⁵⁷ Prav tam, str. 330.

⁵⁸ Prav tam, str. 331.

⁵⁹ Prav tam, str. 333.

20. Jahrhundert darzustellen. Die Gymnasien standen unter der damaligen österreichischen Schulgesetzgebung und waren deutsche Schulen mit deutscher Unterrichtssprache, in denen Jugendliche verschiedener Nationalitäten lernten (neben Slowenen auch Deutsche, Italiener und Tschechen). Ein Charakteristikum ist, daß die Gymnasien humanistische Schulen waren, die ihr Erziehungs- und Bildungsziel am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts auch durch eine streng reglementierte Schulordnung und Disziplin zu erreichen versuchten. Die Autorin schildert das Verhalten der Jugend in und außerhalb der Gymnasien, ihr Verhältnis zu den Professoren sowie ihre Einstellung zur Schulordnung, wobei nur jene extremeren Beispiele erwähnt werden, die aus dem damaligen Gymnasialalltag hervorstachen. Die Beispiele zeigen, daß die Schüler sowohl mit den Professoren als auch untereinander in Konflikte gerieten und so manches Mal auch die Schulordnung mißachteten. Aufgrund von Lebensläufen der Gymnasiasten sowie von Schulberichten, die die verschiedenen Rebellionen der Schüler registrierten, wurde die Einstellung der Jugend gegenüber Ordnung und Disziplin in eine positive Einstellung (Achtung der Ordnung) und eine negative (Ignorieren der Ordnung) unterteilt. Besonders interessant sind jene Beispiele, die zeigen, daß die Schüler gerade wegen der übertriebenen Strenge, der Beaufsichtigung und der Strafen zu rebellieren begannen. Die Jugendlichen lebten unter ständigem institutionalisierten Druck, der sie zur Abhängigkeit und Konformität zwang, da sie die vorgeschriebenen Normen akzeptieren mußten. Aufgrund der Beaufsichtigung in der Schule, der Angst vor Strafen und eines gewissen repressiven Klimas an den Gymnasien kam es zu Rebellionen. Dieses Aufbegehren der Schüler wurde unter zwei Aspekten betrachtet, nämlich einerseits die individuelle Aufsässigkeit von Einzelnen, die in der Schule verdeckt oder offen und direkt gegen die Professoren rebellierten, andererseits kollektive Rebellionen, zu denen es, geplant oder spontan, in und außerhalb der Schule kam.

Die Widerspenstigkeit der Schüler wird durch einzelne Situationen und Disziplinarprobleme bestätigt, die nicht zuletzt von den Professoren selbst mitverursacht wurden, da sie keine toleranteren Beziehungen zu den Schülern aufbauen konnten. Manche Professoren verteidigten ihre Autorität und versuchten die Ordnung im

Unterricht nur durch Strenge, Ermahnungen und Androhung von Strafen herzustellen, häufig aber auch durch Kränkungen und Sticheleien, welche die Jugendlichen vor allem seelisch trafen. Das Unrecht oder die direkte Erniedrigung widerfuhr den Schülern vor den Augen der gesamten Klasse. Solche Erziehungsmethoden verringerten die Motivation zum Lernen und zur Mitarbeit in der Schule und verschlechterten die Einstellung der Schüler gegenüber Lehrenden und Schule.

Einige Beispiele zeigen, daß die Schüler sich den Professoren erfolgreich entgegenstellten, worauf die Professoren sich entschuldigen bzw. ihr Verhalten ändern mußten. Doch zahlreicher sind jene Fälle, in denen die Gymnasiasten wegen rebellischen Auftretens verschiedenste Strafen erhielten.

Die Ursachen für die Aufmüpfigkeit der Jugendlichen waren unterschiedlich. In der Literatur werden am häufigsten nationale Konflikte erwähnt, die sich vor allem in Sticheleien und Spötteleien der Professoren gegenüber den slowenischen Schülern zeigten. Die Professoren konnten ihre Autorität auch dadurch beweisen, daß sie jedem Schüler eine bestimmte Strafe auferlegen und eine schlechte Verhaltensnote geben konnten. Einfluß und Schwere der Strafe lag dabei nicht so sehr in ihrem Inhalt, als vielmehr in den persönlichen Einflußmöglichkeiten des Erziehers.

Die Jugend widersetzte sich der damaligen Schulordnung und besonders einzelnen Bestimmungen, durch die ihre Bestrebungen behindert wurden. Ohne Wissen der Schule durften die Schüler keine eigene Zirkel und Vereine (Lesezirkel, literarische Zirkel) bilden, daher gründeten sie diese im Geheimen. Auch an politischen Versammlungen und Demonstrationen außerhalb der Schule, die verboten waren, nahmen sie geheim teil. Wenn sie dabei entdeckt wurden, mußten sie mit strengsten Strafen rechnen (Strafarrest oder Schulausschluß).

Die Gymnasiasten hatten sowohl mit den schulischen Autoritäten als auch mit der autoritären Obrigkeit außerhalb der Schule (Schutzpolizei) konfliktgeladene Beziehungen. Der Grund war das staatliche autokratische Schulsystem an sich, wie es von den damaligen österreichischen Schulbehörden diktiert wurde.

Durch dieses System, welches die Schüler durch Gesetze auch formal unterordnete, wurden Konflikte zwischen Schülern und Professoren in die Gymnasien getragen. Die Professoren waren autokratische Führer, die für jede Aufmüpfigkeit Strafen verlangten, dadurch aber schufen sie ein von Haß und Rach-

sucht geprägtes Klima. So zeigen uns die gewählten Beispiele aus dem Gymnasialalltag an der Wende zum 20. Jahrhundert jene extremen Situationen in und außerhalb der Gymnasien, die damals als Disziplinarübertretungen und unerwünschtes Verhalten galten.